

ישראל כנכס אסטרטגי לארצות-הברית

שמחה דיניץ*

אסטרטגיים. במשך השנים חלו התפתחויות בעולם הרחב בכלל ובמזרח התיכון בפרט, והראייה האמריקנית לגבי ישראל התרחבה. דומה שנקודת המפנה בראייה זו הייתה מערכת "קדש".

בעקבות מערכת "קדש" הוצבה ישראל על המפה כגורם צבאי במזרח התיכון. אמנם לכאורה היה בעובדה שהמבצע נערך בתיאום עם צרפת ובריטניה כדי להקחות את תחושת כוחה העצמי של ישראל, אך למעשה היו הדברים שונים. העובדה שהיה לאל ידה של המדינה הצעירה להגיע לתיאום אסטרטגי שיש בו אספקטים של שיתוף מבצעי בין שתי מעצמות עולמיות העלתה את מעמדה כגורם אסטרטגי. אבל דומה כי את הדגש החשוב ביותר למעמדה של ישראל כנכס אסטרטגי נתנה מלחמת ששת הימים.

במלחמת ששת הימים הראתה ישראל עוצמה, תנופה ותכנון ברמה בינלאומית נגד מספר מדינות ערביות שאיימו על קיומה. מלחמה זו התאפיינה בפעולה ישראלית עצמאית, כך שבשונה ממערכת "קדש" היא הדגישה לא רק את יכולתה הצבאית של ישראל אלא גם את יכולתה לפעול בזירה באורח עצמאי.

אולם לא רק ההתפתחויות במזרח התיכון הכניסו את הסמן האסטרטגי

המערבית שלה וסיבות נוספות. היחסים המיוחדים בין שתי המדינות נבעו משילובן של שתי הגישות הללו, למרות שבתקופות מסוימות גברה האחת על רעותה.

שתי גישות במבחן ההיסטוריה
בשנים הראשונות לקום המדינה, הייתה הגישה הראשונה רווחת יותר מרעותה והיו לכך מספר סיבות. ראשית, אי אפשר היה כלל לדעת אם מדינת ישראל שזה עתה קמה תוכל להיות גורם אסטרטגי במזרח התיכון. אם היא תוכל לעמוד על רגליה; אם תהיה גורם יציב ואם תהיה גורם חזק ומכריע מבחינה צבאית. יתרה מזו, משך הזמן הקצר שחלף מאז השואה ומאז קום המדינה והתקבצות העם בארצו, הקנו לגורם האידיאולוגי משנה חשיבות. ואכן הממד האידיאולוגי קיבל ביטוי נרחב בתקופה זו. בנאומים שהור שמעו בעצרת האו"ם ב-1947, לפני ההחלטה על החלוקה, נטו הנאומים, בהשראת הטרגדיה של השואה, להציג את ישראל כהתגשמות תקוותו של העם היהודי לחזור למולדתו. גם הנשיא טרומן, אשר נתן את ההכרה במדינת ישראל, עשה זאת בעיקר ממניעים הומניטריים אידיאולוגיים ולא משיקולים מדיניים

דעות שונות רווחות בחוגים מדיניים אמריקניים בדבר היקף המחויבות שיש לארה"ב כלפי ישראל. ישנם הגורסים מחויבות אמריקנית רחבה, וישנם הגורסים מחויבות מצומצמת. מה עומד ביסוד יחסה של ארה"ב לישראל? האם רואה בנו ארה"ב נכס אסטרטגי, או שמא יחסה לישראל מושתת על גורמים אחרים?

מאז קום המדינה נזון היחס האמריקני לישראל משתי גישות: האחת הושפעה מקבוצת גורמים בלתי מוחשיים, אידיאולוגיים-מוסריים ערכיים, ועמם נמנו: דמיון מסוים בין החברה הישראלית לחברה האמריקנית שהתבטא בחברה חופשית ומתקדמת, במשטר דמוקרטי, באוריינטציה מערבית, ברוח החלוציות, בכמיהה לשלום ובערכי מסורת ודת. לכך נוספה גם מחויבות מוסרית שנוצרה לאחר השואה. הגישה האחרת הייתה הגישה האסטרטגית, וזו הושתתה על ראיית ישראל כנכס אסטרטגי בגלל מיקומה הגיאוגרפי; בגלל רמתה הטכנולוגית; עצמתה הצבאית; משטרה הדמורקרטית; יציבותה הפוליטית; האוריינטציה

* שגריר ישראל בארה"ב בשנים 1973 - 1978.

ליחסים שבין שתי המדינות. המשטרים השונים בארה"ב הציגו דגשים שונים בגישתם לישראל. אם לנקוט לשון הכללה, הרי בדרך כלל ממשלים שהונהגו ע"י המפלגה הדמוקרטית הדגישו יותר את הגישה האידיאולוגית-מוסרית ביחס לישראל, בשעה שהממשלים שהונהגו ע"י המפלגה הרפובליקנית נטו להדגיש את הצד האסטרטגי. הנחה זו ראויה אולי להיבחן באספקלריה של שני הממשלים האחרונים בארה"ב: ממשל קרטר וממשל רייגן המהווים דוגמאות חדות לשתי גישות אלה.

ממשל קרטר לעומת ממשל רייגן

הנשיא קרטר בהיותו נוצרי דתי ראה בתקומת מדינת ישראל התגשמות של חזון הנביאים התנ"כי. קרטר דגל בתפיסת סות אוונגליסטיות הגורסות כי התקבצותו של עם ישראל בארצו הנה שלב לקראת בוא הגאולה האמיתית, ולפיכך תמך בישראל. אולם, הזדהות זו לא תורגמה לתפיסות פוליטיות חד משמעיות לגבי ישראל. קרטר נתייחד מנשיאי ארה"ב האחרים בכך שנהג לדבר בנימה מאוד רגשנית ועמוקה על שיבת ציון ועל תקומת עם ישראל. הוא הצביע על הקרבה המיוחדת בין שני העמים, ששורשיה ביניקה ממסורת רתית משותפת, ומיעט לדבר על ערכה האסטרטגי של ישראל.

סמוך למועד סיום תפקידי בוושניגטון שוחחתי עם הנשיא קרטר על נושא זה, והערתי לו כי העדר התייחסות מצדו להיבט האסטרטגי של ישראל יוצר תמונה מעוותת בציבוריות האמריקנית; ואכן זמן קצר אח"כ מצא הנשיא הזדמנות לצייץ גם את חשיבותה האסטרטגית של ישראל עבור ארה"ב.

חשיבותם של דברים אלה חורגת בהרבה מעבר לאמירה גרידא. העדר התייחסות מצד קרטר לאספקט האסטרטגי נבע מתפיסת עולמו הכללית. על פי תפיסה זו נעוץ מוקד המתייחסות הבינלאומי במאבק בין הצפון לדרום, בין המדינות המתועשות למדינות המתפתחות ולא במאבק בין המזרח למערב. לתפיסת יסוד זו יש גם השלכות על ראיית הסכסוך הישראלי-ערבי במזרח התיכון. במאבק בין העולם הישן (הצפון) העולם השלישי (הדרום) אין אש"ף נתפס כארגון טרור אלא כחלק מתנועת שחרור לאומית, וקרטר אכן נמנע מלכנות את אש"ף "ארגון טרור". הוא ועוזריו אף חיפשו דרכים "למתן" את אש"ף כדי להכשירו כשותף בדיאלוג המדיני.

בניגוד לקרטר רואה הנשיא הנוכחי, רונלד רייגן, את מוקד המתייחסות בעולם כפונקציה של הסכסוך בין המזרח הקומרניסטי למערב החופשי. על פי גישה זו שואפת ברה"מ להשליט את השפעתה על העולם, והסכסוכים המקומיים הם תולדה של שאיפה גלובלית זו. לפיכך נחלק העולם לשניים: לאלה המסייעים בידי ברה"מ מרצון או מאונס להשיג את מטרתה, ולאלה המתייצבים נגדה, והחי לוקה היא לפיכך חר משמעית למדי. גם מקומו של המזה"ת בחלוקה זו אינו שנוי במחלוקת, ובחלוקת המחנות הזו, נמצא אות ישראל והמדינות הערביות הפרו מערביות בצידו האחד של המתרחס, וברה"מ ומדינות כגון סוריה, לוב, דרום-תימן וארגון אש"ף בצידו האחר. במסגרת חלוקה זו נשפטה כל מדינה לא לפי מהות משטרה אלא לפי חשיבותה האסטרטגית ובהתאם ליכולתה להיות חלק מן המערכת האסטרטגית החוסם את התפשטותה של ברה"מ. בחלוקת עולם מסוג זה, ייחד לישראל מקום ברור – לצידה של ארה"ב כנכס אסטרטגי.

כאן ראוי להעיר כי תפיסת עולם אמריקנית כזאת, מאפשרת אמנם לישראל לזכות בסיוע מאסיבי מארה"ב אך אין היא יוצרת מעצמה זהות אינטרסיס מוחלטת. מדינות ערב הפרו מערביות גם הן משתייכות למחנה האסטרטגי האמריקני וגם הן מועמדות לסיוע צבאי רב ממדים, גם אם הדבר נוגד את האינטרס הישראלי. כלומר, גם חלוקה אסטרטגית כזאת אינה יוצרת חפיפה מלאה בין האינטרסים הרחבים של ארה"ב באזור לבין אלה של ישראל, ואינה מבטיחה שהמדיניות האמריקנית תתנהל לפי הקו הנחו לישראל.

לפיכך גם בתקופה הנוכחית, כאשר ישראל מוגדרת כפומבי כנכס אסטרטגי עבור ארה"ב, יש לזכור כי היא אינה נכס אסטרטגי בלעדי, ולארה"ב יש במזה"ת נכסים אסטרטגיים נוספים בעלי חשיבות רבה. לשון אחר – אבטחת שלומה, ביטחונה ושגשוגה של ישראל אינם המטרה היחידה שארה"ב חותרת לקראתה במזרח התיכון. מתוספת אליה שורה של מטרות אסטרטגיות נוספות כגון: קשרי ידידות עם מדינות המפרץ הפרסי ואבטחת מקורות אספקת הנפט ודרכי הגישה אליהם; ידידות עם מדינות ערב הפרו-מערביות, ההשקעות הפטרו-דולריות, וארגון העולם הערבי הפרו-מערבי נגד התפשטות ברית המועצות. ישראל חייבת אפוא, להתרכז במאמץ למצוא את

מקומה בין הנכסים האסטרטגיים השונים של ארה"ב, מבלי לוותר על האינטרסים החיוניים שלה.

אינטרסים אמריקניים נוספים

ראוי תמיד לזכור כי ארה"ב, בהיותה מעצמה עולמית, שהתמודדותה העיקרית היא עם ברה"מ ועם הקומוניזם העולמי, אינה יכולה לוותר מראש על מדינה כלשהי הנמצאת בין שני המחנות, ולכן היא לא תטרק את הדלת בפני מדינה אשר עשויה ביום מן הימים לעבור למחנה האידיאולוגי שלה.

הדוגמה הבולטת הנוכחית לכך היא סוריה. היחסים בין ארה"ב לסוריה הם כיום מתוחים מאוד. סוריה נתפסה בעיני ארה"ב כמי שמחבלת בהמשך התהליך לפתרון הבעיה הלבנונית, כמי שנשענת על תמיכה סובייטית מאסיבית בנשק ובמומחים, כמדינה שבהשראתה נהרגים נחתים אמריקנים ומפוצצות שגריריות אמריקניות בעולם הערבי. ואף על פי כן, אם אסד יתן אות שהוא מוכן לשנות את גישתו כלפי ההסדר בלבנון או יראה פתרון חות מסוימת כלפי ארה"ב, הרי שזו תיענה לגישושים כאלה ברצון.

ואם דברים אלה נכונים לגבי מדינות עימות כסוריה, הם בוודאי תופסים לגבי מדינות ערביות פרו מערביות. חרף כל האכזבות שהנחילו סעודיה וירדן למדיניות האמריקנית ממשיכה ארה"ב לראות בהן בעלות ברית, ותמשיך לחזור על פתחן ולספק להן נשק בכמויות גדולות ולנסות לשלבן במסגרת האסטרטגית ובמערכת הכוחות לפריסה מהירה.

כל הדברים שנאמרו כאן אינם באים אלא להדגיש, כי גם אם נוגדר ע"י ארה"ב כנכס אסטרטגי ונהנה מיחס מיוחד המושתת על בסיס מוסרי איתן, גם אז לא נהיה מבחינתה של מעצמת העל ארה"ב, נכס בלעדי אלא רק אלמנט אחד מתוך הפסיפס הרחב של האינטרסים האמריקניים במזה"ת.

ברכה וסיכון

בהתקרבות האסטרטגית בין ארה"ב לישראל טמונים ברכה וסיכון כאחת. הברכה, ברורה למדי ומשמעותה הראי שונה היא פסיכולוגית-הרתעתית. כל התקרבות, בין ארה"ב לישראל, מחזקת מטבע הדברים את גורם ההרתעה המדיני כנגד יריבים גדולים וקטנים – החל מברה"מ וכלה בסוריה – כשם שדימוי של קרע בין שתי המדינות מחליש את גורם ההרתעה הישראלי ואף עלול לעורר תוקפנות כלפיה.

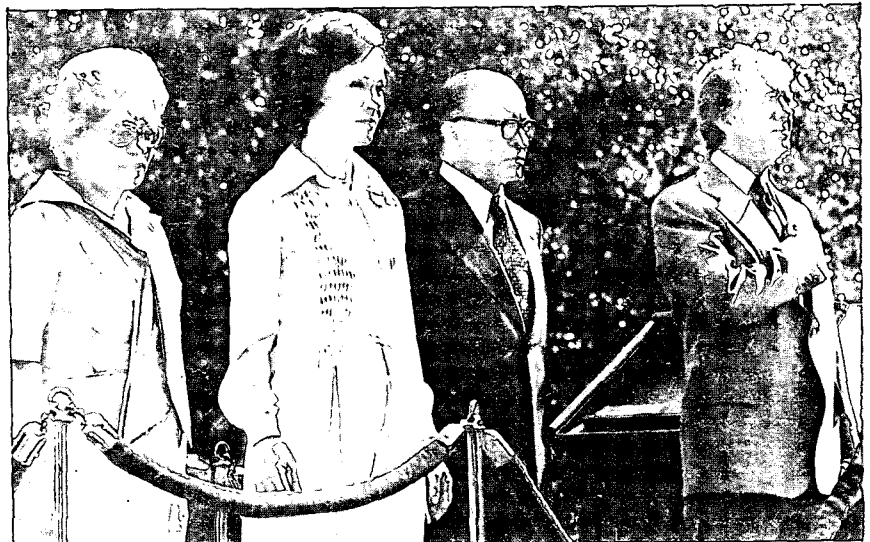
שנית, שיתוף הפעולה האסטרטגי מתורגם לעתים גם לשיתוף פעולה טקטי ומעשי, החל מתיאום בין שני חילות האוויר, הישראלי והאמריקני, הפועלים בתחום המרחב האווירי הצר של לבנון, ועד הקמת מחסני חירום של ציוד אמריקני על אדמת ישראל. אמנם הימצאותם של מחסנים אלה בישראל עלולה מצד אחד להוות מטרה מפתה להתקפה, אך מהצד השני היא מקלה על תהליך אספקת נשק אמריקני לישראל בשעת חירום.

ביטויים אחרים להבנה אסטרטגית הם התמונה המשותפים בים ובאוויר, אשר עיקר חשיבותם היא בהיותם גורם מרתיע; בפיתוח משותף של מערכות נשק; ברכישת מוצרים ישראליים לארה"ב או לצבאה וכפועל יוצא סיוע לכלכלת ישראל, ליכולת הייצור שלה ולפיתוח טכנולוגיות מתקדמות.

אך כאמור לא רק ברכה טמונה בשיתוף הפעולה האסטרטגי אלא טמון בו גם סיכון. ישראל הנזה מדינה מיוחדת במינה, שכן אוכלוסייתה היהודית מהווה חלק מקבוצה הרבה יותר רחבה. חלק גדול מעמנו נמצא מאחורי מסך הברזל, וחלק אחר חי בארצות העולם החופשי. עובדה זו חייבת להילקח בחשבון בכל מהלך ישראלי מדיני או צבאי.

מדינת ישראל בפרט והעם היהודי בכלל מעולם לא יצאו נשכרים לטוח הארוך ממתיחות בין גושים. נהפוך הוא. לכן בשיתוף הפעולה האסטרטגי שישאל נוקטת עם ארה"ב עליה גם לזכור כי הפיכתה לגורם אנטיסובייטי מובהק ומוצהר אינו מביא תועלת. אך מדינת ישראל מתאפיינת לא רק

פגישת קטר ובגין - שלב מכריע בשיתוף הפעולה הישראלי-אמריקני

ליד שלחן המשא ומתן בבית הלבן: רייגן, שולץ, וינברגר ועוזריהם - משמאל; שמיר, ארנס ועוזריהם - מימין

נון, או אולי בעתיד במדינה ערבית אחרת. שיתוף פעולה ותיאום אסטרטגי עם ארה"ב מחייב אותנו לתאם פעולה כזאת עם השותף הבכיר, ולו מערכת אינטרסים רחבה יותר. בהחלט ייתכן כי ביצוע פעולה מקומית כזו לא יעלה בקנה אחד עם האינטרסים שלו, ובמקרה כזה שיתוף הפעולה האסטרטגי עלול להגביל את חופש הפעולה הישראלי ולהכביד על מהירות התגובה של ישראל. ואם הדבר נכון לגבי פעולה מצומצמת ומוגבלת קל נחומר כאשר מדובר כהחלטות על פעולה צבאית רחבה.

מבחינה היסטורית מעניין לציין כי הרבה מדינאים אמריקניים שצידדו ברעיון של חוזה הגנה בין ישראל לארה"ב היו לאו דווקא מחסידי ישראל. דוגמה לכך יכולים לשמש הסנאטור וויליאם פולברייט ותת שר החוץ, ג'ורג' בול, אשר דגלו בברית הגנה עם ישראל. תמיכתם בברית כזאת נבעה משתי סיבות: ראשית הם סברו כי ברית כזו יש בה כדי לרסן את חופש הפעולה הצבאי של ישראל; ושנית יש במתן ערבות הגנתית לישראל כדי לשלול מהאחרונה את תביעותיה לתנאי ביטחון עדיפים הדרושים לה כדי להגן על עצמה בכוחותיה שלה.

במשך שנים טענה ישראל כי עליה להיות חוקה במידה שתאפשר לה להר-תיע בעצמה את מימושו של האיום הערבי, ולנצח בכוחותיה שלה במקרה של מלחמה במחיר הנמוך ביותר, כלומר במינימום אבדות. כדי להימנע במצב כזה טענה ישראל לא רק לקבלת נשק חדיש, אלא גם לצורך במרחב הגנה אסטרטגי, ומכאן לגבולות בני הגנה שיאפשרו לה

בקשר האוניברסלי המיוחד עם העם היהודי, אלא גם בשולי הביטחון הצרים שיש לה. המונח "שולי ביטחון צרים" אין משמעותו חולשה אסטרטגית ובוודאי שלא חולשה צבאית. משמעותו היא שישראל חייבת להקפיד על עירנות מתמדת, על בניית כוח מרתיע, על שמירת חופש הפעולה וההחלטה, ועל היכולת להגיב במהירות. שיתוף הפעולה הישראלי-אמריקני, אסור לו שיפגע בצרכים מיוחדים אלה.

נבחן לדוגמה מקרה אפשרי, שבו שיתוף הפעולה והתיאום האסטרטגי בין ישראל לארה"ב עלול להפריע לחופש הפעולה הישראלי. נניח שישראל מבקשת לבצע פעולה שתכה בארגוני טרור בלב-

פוליטיות ואסטרטגיות לטווח ארוך תוך ניצול שעת רצון.

לגישה זו משנה חשיבות עתה, כאשר קיימת הבנה אסטרטגית בינינו לבין ארה"ב לגבי גזרה אחת ספציפית ומוגבלת – היינו לבנון. עלינו לנצל הבנה זו כדי להגיע לתיאום מרבי באותם נושאים שאינם עומדים היום על הפרק, אך יעמדו על הפרק כאשר יתחדש הדיון בנושא האוטונומיה, הבעיה הפלסטינית והגזרה המזרחית. הנושאים הדורשים חידור של ההבנה עם ארה"ב הם: הסתלקות ארה"ב מעמדתה שעל ישראל לחזור לגבולות 1967, והכרתה בזכותה של ישראל לגבולות ביטחון ובני הגנה; שלילתה את הקמת מדינה פלסטינית עצמאית ביהודה, שומרון ועזה ושימוש באש"ף כגורם מוביל במשא ומתן הזה; הרחבת המחויבות האמריקנית לגבי שלמותה הגיאוגרפית של ירושלים לאי חלוקתה המדינית והפוליטית של העיר.

ניתן אולי לומר שמאחר שאין נושאים אלה עומדים היום על הפרק אין לעורר דוברים מרבצים, אך דומה כי זוהי גישה קצרת טווח ומוטעית ומוטב לקיים את ההתדיינות בין ישראל לארה"ב בתקופה הנוחה לישראל מאשר לערכה בעיצומו של המו"מ.

סיכום

ישראל תוכל להיחשב לנכס אסטרטגי ולהתמיד בשיתוף הפעולה האסטרטגי עם ארה"ב אם תייצב אותו על היסודות הבאים:

★ הייחוד ביחס האמריקני לישראל מושתת גם על גורמים ערכיים.
★ יש להכיר בעובדה שישראל אינה המרכיב האסטרטגי היחיד שיש לארה"ב במזה"ת.

★ לשיתוף הפעולה האסטרטגי יש גם מגבלות ויש להימנע מיצירת מצב שיגביל את חופש הפעולה הישראלי ויחליש את תביעותיה המדיניות.

★ לא ניתן להתמיד בשיתוף פעולה אסטרטגי שאינו מבוסס על הבנה מדינית.
★ יש לנצל נכונות לשיתוף פעולה בגזרה אחת כדי להגיע להבנה ותיאום בנושאים מדיניים יסודיים שיעמדו על הפרק בעתיד הקרוב.

אם כך תבנה ישראל את אושיות מדינתה, הרי שזו תניב פירות לא רק במישור הטקטי המידי, אלא גם תביא לתיאום אסטרטגי ומדיני לטווח הארוך בנושאים החיוניים ביותר לישראל.

פגישת עבודה בין שני הצדדים: שר החוץ שולץ עם עמיתו הישראלי יצחק שמיר

תפקיד של מתווך ותימנע מלצוד בעמדות אחד הצדדים.

ברור שאין אפשרות להגיע להסכמה מלאה בכל הנושאים אבל יש הכרח להגיע להסכמה קונספטואלית בנושאים העיקריים כפי שעשינו בעבר: ב־1975 ניהלה ישראל משא ומתן עם מצרים על הסכם הביניים. ארה"ב הייתה מעוניינת מאוד להגיע להסכם בנושא זה כי היה זה חלק מתהליך המשא ומתן בשלבים שפיתח ד"ר קסינג'ר.

התהליך החל בהסכמי ההפרדה עם מצרים וסוריה של 1973 – 1974 ונמשך בהסכם הביניים עם מצרים ב־1975. כחלק מההסכמה לתנאי ההסכם, השיגה ישראל מארה"ב מספר התחייבויות בנושאים פוליטיים מרכזיים שלא נגעו למשא ומתן עם מצרים. כתוצאה מכך נחתם הסכם הבנה בין ארה"ב לישראל, שכלל בין השאר: התחייבות אמריקנית שלא לדבר עם אש"ף ולא לקיים אתו מגע כל עוד האחרון אינו מכיר בישראל ואינו מקבל את החלטות 242 ו־338; מחויבות אמריקנית לסדרת מהלכים משותפים שראשיתם בהתייעצויות וסופם בנקיטת אמצעים אחרים במקרה שישראל תאזים או תותקף על ידי מעצמה עולמית (כלי להזכיר את ברה"מ בשמה) ועוד. כל ההתחייבויות הללו נשארו שרירות וקיימות גם לאחר חילופי שלטון בארה"ב והן משמשות אבני יסוד במדיניות האמריקנית עד עצם היום הזה. כאמור אף לא אחת מההתחייבויות הללו לא הייתה קשורה ישירות להסכם עם מצרים, אך מהלך זה מהווה דוגמה לאופן שבו מדינה אחת הצליחה להשיג מזולתה מחויבויות

להשיג את היעדים הביטחוניים, ואלה אינם ניתנים להשגה בקווים של ה־4 ביוני 1967. מכאן ששיתוף פעולה אסטרטגי המוביל לברית הגנה עם ארה"ב מקהה את חודם של טיעונים אלה. אם ניתן להשתית את ביטחונה של ישראל על שיתוף פעולה צבאי ועל הסכם הגנה עם ארה"ב, הרי אין ישראל זקוקה למקדמי ביטחון כדי להבטיח את קיומה ואת ביטחונה.

תיאום עמדות מדיניות

אין ספק שעלינו להגיע לשיתוף פעולה אסטרטגי עם ארה"ב בכל הנושאים שהור זכרו כאן: הרתעה פסיכולוגית משותפת, פיתוח משותף, הקמת מחסני חירום וכו'. אבל הדבר החשוב ביותר שניתן וצריך להגיע אליו בשעת רצון בין שתי המדינות הוא תיאום עמדות מדיניות לטווח הארוך, עוד בטרם יעלו הנושאים הללו על שולחן הדיונים. לשון אחר – אם אנחנו נמצאים היום בשעת רצון עלינו לשאוף להגיע להבנה מרבית גם אם לא מוחלטת – בינינו לבין ארה"ב בנושאים החיוניים המדיניים שיעמדו על הפרק בחודשים הקרובים ושאינם עוסקים בהם כיום. הבנה כזאת דרושה משתי סיבות: ראשית אין כל אפשרות לקיים שיתוף פעולה אסטרטגי שאינו מושתת על הבנה מדינית. שיתוף פעולה כזה יתערער ויתבטל ברגע שתצוף ותעלה המחלוקת המדינית הראשונה. שנית, דחיית הניסיון להגיע להבנה מוקדמת בנושאים מדיניים עד לעלותם על שולחן הדיונים, תעשה את הניסיון להגיע להבנה לקשה יותר. כי במהלכו של משא ומתן תהיה ארה"ב חייבת למלא

